



УДК 37.01 : 130.2(17)

DOI:10.34142/nc.2025.1.05

Юрій Бойчук — життєтворчість у модусі цінностей сковородинівської традиції

*Володимир Борисов,
Наталія Борисенко,
Світлана Бережна,
Тетяна Чернік*

*Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя
Григорій Сковорода*

Наш університет відзначає 80 років з дня присвоєння імені Григорія Сковороди. Це знакова дата, яка вкотре нагадує, що для університетської спільноти ім'я Григорія Сковороди стало символом духовного поступу, свободи думки та утвердження «доброго розуму» і «сродної праці». Спонукою для опублікування цієї розвідки стала передмова ректора університету до попереднього номеру цього журналу — «Сковородинівський університет, уже не перший ювілей» [3]. Немає жодних сумнівів у тому, що кожний, хто відчуває в собі спорідненість і сповідує цінності сковородинівської традиції, розгорнувши щойно надрукований номер журналу «Новий Колегіум», не оміне поглядом від-

вертий, сповнений гордістю підпис Юрія Бойчука: «Зі щирою повагою до кожного сковородинівця та безмежною любов'ю до університету, вічний студент, вдячний духовний син та ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди» [3, с. 5]. Підіймаючись на вищий рівень персоналістичної рефлексії, маємо акцентувати на тому, що цей підпис свідчить про готовність відстоювати істину і нести особисту відповідальність у загальній справі, бо він — оригінальний код, що дозволяє зберегти особистісну і професійну ідентичності, та свідчення мужності бути собою, своєрідний маркер особистісного внеску в масштабну загальну справу, влучна декларація життєвих при-



писів у модусі цінностей сквородинівської традиції.

Теоретико-методологічний дескриптор розвідки

Бібліографічний метод як універсальний інструмент у дослідженнях традиційного життєпису творчої і наукової діяльності людини в архітектурі сучасного суспільства значно поступається своєю методологічною доцільністю серед способів біографічних розвідок ціннісно-поведінкової, культурної рамки агентних дій, спрямованих на особистісне самоствердження в сучасних динамічних і складно-структурованих контекстах інформаційного суспільства, проте цей метод зберігає значущість у практиках самоконструювання персони. Акцентування на персоналізованому підході в моделях життєтворчості, вочевидь, є найважливішим у проблемному полі сучасної педагогічної освіти. За влучним спостереженням Юрія Бойчука, у сучасній педагогічній освіті відбувається зміщення акцентів з концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості майбутніх педагогів, фахівців у галузі освіти [4, с. 5]. Інакше кажучи, від сучасного педагога очікується не лише готовність і здатність бути автодидактом власної життєвої траєкторії, але й агентом, провідцем суспільних змін, тобто педагог водночас має бути й освітнім філософом. З огляду на метафоричну насиченість поняття «освітній філософ» у педагогіко-управлінському дискурсі відбувається спрощення його концептуального наповнення до поняття «освітній менеджер» (тобто той, хто планує, організовує та контролює освітній процес). Цей факт вважається очевидним і саме тому досить часто залишається за проблемним полем сучасних педагогічних рефлексій. Однак навіть незначне зміщення фокусу в проблемне поле філософії освіти заперечує однозначність тлумачень цього поняття, насичуючи його багатофакторністю суб'єктності поняття «ментор» (той, хто підтримує, направляє та надихає). В оптиці соціальної антропології поняття освітній менеджер та освіт-

ній ментор набувають чіткого розрізнення як зовнішній (вертикальний) та внутрішній (горизонтальний) рівні забезпечення ефективності освітнього процесу. Творче поєднання означених вище дефініцій поняття «освітній філософ» є ключовою передумовою особистісного і професійного становлення сучасного педагога, ученого, публічної персони. Вимога бути освітнім філософом передбачає розширення особистісних цінностей педагога до загальнолюдського морального імперативу, який майже в одночасних історичних координатах був теоретично обґрунтований І. Кантом та практично реалізований Г. Сковородою у власній життєтворчості.

Перед українських мислителів Г. Сковорода був одним із перших, хто звернув увагу на проблему життєтворчості як духовної і моральної подорожі. Ґрунтуючись на власному життєвому досвіді, мудрець задавався питанням, що має знайти людина у фіналі цієї подорожі: «Так мудрому солодко в спокою. Себе йому досить і Бога» [11, с. 1005]; бачення світу душевного чи розуміння цінності людського життя; або знайти конкретну відповідь на абстрактне питання: «що я маю на думці під «добрим життям» [11, с. 1079]. Єдине, у чому він був впевнений, — це «все чого прагнеш, шукай в середині себе» [11, с. 1079]. Такі глибоко екзистенційні осяяння визначили специфіку філософування Г. Сковороди, який не мав на меті стати професійним філософом, не прагнув здійснити мета-теоретичне дослідження життєтворчості. Разом із тим його пристрасна мандрівка лабіринтами людської душі сприяла масштабуванню цієї теми в рефлексіях сучасної культурної антропології (В. Андрущенко, П. Адо, З. Бауман, Є. Бистрицький, М. Култаєва, Н. Корабльова, С. Пролєєв, П. Слотердайк, Л. Сохань, Н. Хамітов, Г. Чміль та ін.).

Що є поетика істини в духовній і моральній подорожі до самопізнання?

Як в історії світової думки не існує абсолютного початку, так і в житті кожної окремої людини складно визначити зна-

ковий момент самооб'єктивації у зустрічі із собою. Осягнути власний досвід самопізнання можна тільки на відстані, дистанціювавшись від самого себе за допомогою певних духовних і моральних технік уявного діалогу.

У контексті цього завдання не можна оминати увагою той факт, що традицію філософського діалогу започаткував Сократ, його ідейним продовжувачем був Платон, у розумінні останнього уявний діалог — це спосіб подолати просторово-часове обмеження процесу пошуку істини. Філософія діалогу, починаючи з Платона, була виразною реакцією на конкретну соціальну ситуацію, пов'язану з усвідомленням певного часу — часу дії і часу події. Проте прообразом філософського діалогу є певна індивідуальна дія або екзистенційна чи інтелектуальна подія, яка засвідчує зневіру в стійкість життєвого світу людини, і, відповідно, потребує пошуку відповіді на декілька фундаментальних питань, пов'язаних із визначенням смислу людського існування. У розумінні Е. Гуссерля життєва практика і життєвий досвід утворюють стійкий фундамент смислів «життєвого світу» [8]. Враховуючи глибинний зв'язок соціальної реальності із соціальними практиками, що здійснювалися людьми в процесі життєдіяльності та життєтворчості, діалогічну філософію можна визначити як спосіб трансцендентальної редукції людської свідомості. Як слушно зауважує Ян Клочовський: «Філософія діалогу — це, передусім, спроба мислення, що виходить зі співіснування людей у конкретний час» [10, с. 12]. У цьому ключі важливо наголосити, що у феноменологічній соціології А. Шюца для опису ключових аспектів взаємодії людини у життєвому світі використовується поняття інтерсуб'єктивності («Структури життєвого світу», 1974 р.). Інтерсуб'єктивність є ключовим поняттям у відтворенні спільного смислового поля уявного діалогу у різних дискурсах. Зауважимо, що в поданій статті акцент зроблено на освітньому дискурсі, що виразно демонструє, як людина засвоює, осмис-

лює, транслює і породжує нові знання в спільному «життєвому світі» людства.

Авторську позицію медіатора виразно демонструє Г. Сковорода («Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті», «Наркіс. Розмова про те: Пізнай себе», «Діалог, або розмова про давній світ» та ін.). Полісемантичність символіки простору, концептів, образів свідчить, що подібно Сократу він має волю до дискурсу, зокрема майстерно вкраплює в діалоги п'яти подорожніх історичні факти, створюючи ситуацію одночасної неодночасності або пригадування майбутнього. Дає змогу зрозуміти, що шлях до істини, щастя та самопізнання не заданий просторово-часовими координатами, а відкривається через серце: «Не прив'язав Бог щастя ні до часів Авраама, ні до володінь Соломона, ні до царства Давида, ні до наук, ні до статей, ні до Природного дару, ні до достатку. З цієї причини не всім шлях до нього Відкритий та Праведний у всіх справах своїх» [11, с. 510]. Особисто для Григорія Сковороди наближення до Істини було справжнім щастям, тож легко зрозуміти, що мислитель позитивно налаштований до кожного, хто стає на шлях пошуку Істини.

З цієї причини тема вічної мандрівки і вічного «студента» є наскрізною у творчих одкровеннях Григорія Сковороди. Повертаючись до попередніх роздумів, постає зовсім не риторичне питання, як здійснити свій життєвий проєкт, відповідь очевидна: спочатку треба його пізнати. Завдання, яке Г. Сковорода поставив перед своїми сучасниками — «пізнай самого себе» — є наскрізним у сьогоденних практиках життєтворчості сквородинівської спільноти.

Везсумнівно, для кожного, хто пізнав свою «сродність», шлях самопізнання відкритий. Однак не кожен у змозі феноменологічним чином осягнути сенс власного буття. Для Юрія Бойчука метафора «вічний студент» у буквальному сенсі «велика оповідь» власного життя. Самоідентифікація себе зі студентом, навіть переходячи до нових соціальних ролей — аспіранта, доцента, професора,

ректора, академіка — не дозволяє піддатися спокусі шукати шлях до «доброго життя» за межами себе. Пригадаємо, про що питає Г. Сковорода у своїх духовних співах? «Де ти бачив, чи читав, чи чув про щасливця такого, який не в середині себе носив свій Скарб», — відразу ж дає відповідь, — «Справжнє щастя всередині нас є. Безперестанку розмірковуй, щоб пізнати себе» [11 с. 309]. Відчувати себе вічним студентом означає конструювати новий дискурс на кшталт сквородинівського шукача істини, який усвідомив: істина не в кінцевій відповіді, а в постійному пошуку. За Г. Сковородою, позиція «доброго розуму» передбачає не тільки самому навчатись корисним наукам, про він що писав у листі до М. Ковалинського [11, с. 1062], але й викликати освітній ефект.

Бути освітнім філософом — справа не проста. Адже потрібно постійно налаштовувати свій розум на різноманітні когнітивні дії, вміти завчасно осмислювати неоднозначність та суперечливість кожної події, віднаходити утаємничені сенси, підіймаючись на рівень високої теоретичної рефлексії у повсякденній рутинності, бути уважним і вимогливим до кожного, однак спершу — до себе. Але, як зауважує Г. Сковорода, цього не можна навчитися, потрібно мати «сродність», відчуті Благовоління Мінерви [11, с. 670]. Попри той факт, що педагогічні університети та педагогічна освіта нині переживають складні часи, Юрій Бойчук твердо демонструє свою «сродність» бути Вчителем, менеджером і ментором, Духовним провідником університетської спільноти — нашої сквородинівської родини.

Які нові вектори в торуванні шляхів мудрості Григорія Сковороди?

Юрій Бойчук — уважний читач і пошанувач творчості Григорія Сковороди — з особливим зацікавленням звертається до епістолярної спадщини філософа. Листування Г. Сковороди — це окремий скарб мудрості життєвих настанов, відкритої щирості і єдиномислія з адресатом. Юрій Бойчук є послідовним продовжувачем традиції шанування творчого спадку

українського мудреця, започаткованої Іваном Прокопенком, який проголошував: «Освіта збереже Україну!».

Обіймаючи посаду ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Юрій Бойчук наповнив гасло смислотворчим корпусом усталених знань: «Там, де немає філософії, немає Університету». Там, де філософія втрачає здатність до рефлексії, немає освітніх і суспільних проривів, освіта потрапляє під тотальний контроль, соціальні процеси входять у фазу стагнації, громадські рухи та громадське життя втрачають динаміку. У таких ситуаціях агентність культуро- і життєтворчості втрачає єдність з традиційними і секулярно-раціональними цінностями. На заміну цінностям-сенсамам приходить тоталітаризм. В одній із публікацій Юрій Бойчук наголошує на умінні розрізняти тоталітарні і демократичні освітні стратегії, на важливості громадянського та національно-патріотичного виховання майбутніх педагогів, на яких у близькій перспективі буде покладена висока місія реінтеграції тимчасово окупованих територій [5, с. 18]. Юрій Бойчук, посилаючись на І. Канта, підкреслює — вихователь має бути вихованим, освітянин — освіченим, а інтелектуал — обізнаним, бо знання це мудрість, а мудрість потребує вчителів.

Марія Култаєва завжди звертала увагу на фундаментальні та евристично насичені виступи Юрія Бойчука під час обговорення дисертаційних робіт з філософії. Тут варто нагадати, що Юрій Бойчук багато років був членом спеціалізованої вченої ради з філософії. Можливо, саме тому проблематика «сродної праці» набула для ректора особливого значення.

Свої наукові розвідки Юрій Бойчук присвятив дослідженню здоров'я людини, що гармонізує із філософією Г. Сковороди, хоча останній не писав окремих праць, присвячених здоров'ю, однак «благо народити» і «зберегти младоє здравіє» є базисом філософського вчення про вдячність. Він пропагував простий спосіб життя і харчування, наголошував на гармонії

духа і тіла, закликав дослухатися до своєї природи, бо тільки гармонійна людина духовно здорова. Відгомін цієї мудрості простежується в наукових працях і життєпрактиці й самого Юрія Бойчука, який ментально, фізично і духовно демонструє віртуозне вміння тримати баланс. Так, Ю. Бойчук пише: «Стан здоров'я впливає і водночас визначає всі аспекти і сфери життєдіяльності особистості з психологічної, духовної та соціальної точки зору. Усвідомлення того, що без здоров'я людина не зможе повністю реалізувати себе в усіх сферах життя, дозволяє говорити про здоров'я як про одну з найважливіших життєвих цінностей. Здоров'я — не лише особиста, але й загальнолюдська цінність» [13, с. 153]. Педагогіка здоров'я є не тільки предметом наукових розвідок ректора, але й філософією життя, в якій життєтворчість розуміється як свідоме дієво-практичне і творче переосмислення та реконструкція власного життя у глобалізованому світі зі змінними цінностями та нестабільністю життєвих орієнтирів.

Як університету стати школою самопізнання в проєкції педагогічного доробку Григорія Сковороди?

Одним із важливих чинників, що описує життєтворчість людини, є час. Саме час є свідченням того, як маленькі зерна мудрості проростають у вагомій науковій відкриття, що назавжди змінюють світ та спосіб буття людини в ньому. Не випадково метафора світла, просвітлення, освіченості в добу Просвітництва стає ключовим концептом, що визначило інтелектуальну і культурну програму епохи. Як слушно зауважив А. Бадью: «Хоча істину як таку неможливо передати в комунікації, вона передбачає — на певній відстані від самої себе — могутнє перетворення форм та референтів комунікації» [1, с. 128]. В оптиці герменевтики історії одним із опорних базових елементів в нарративному часі великої розповіді Людини про саму себе — є її життєдіяльність. Життєдіяльність та життєтворчість завжди вимагають певного етичного каркасу. Морально-етична архітектоніка педагогічної думки

Г. Сковороди є достатньо цілісною, що не в останню чергу, сприяло виокремленню творчої спадщини Г. Сковороди у провідний напрям науково-дослідної, педагогічної, виховної діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Доцільно підкреслити, що з присвоєнням імені Г. С. Сковороди (Постанова РНК України і ЦК ВКП (б) України від 28 лютого 1945 р.) [12, с. 24] активізувалися дослідження літературної, педагогічної, філософської спадщини Григорія Сковороди не лише в нашому університеті.

Ось чому вихідною думкою, яка визначила проблемну лінію та авторське розуміння «Школи самопізнання», є теза Сковороди: «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитись, хай би зовні він і здавався бездіяльним» [11, с. 1062]. Такий підхід до розуміння людини-інтелектуала представлений у чисельних розміркуваннях Г. Сковороди про роль навчання і виховання в житті людини («Вдячний Єродій», «Байки Харківські» та ін.). Особливо виразно ця позиція Сковороди була окреслена Юрієм Бойчуком у працях з педагогіки та філософії освіти [4, 5, 7, 13 та ін.].

Перед провідних дослідників творчої спадщини Г. Сковороди непересічні унікально персоніфіковані твори професора Л. Ушкалова, який свою науково-творчу діяльність присвятив вивченню ідей знаного мудреця. Повне академічне видання творів Г. Сковороди за редакцією Л. Ушкалова є вершиною сквородіани. Особиста сквородіана Л. Ушкалова завершилась книгою «Сковорода від А до Я», яка стала своєрідною лебединою піснею дослідника [9, с. 68]. Однак усе, що здійснено Л. Ушкаловим, безпосередньо чи опосередковано розширює простір комунікації, у якому верифікується сучасними сенсами думка великого українця. Тож, немає сумніву, що саме цінності сквородинівських традицій у тяжкі часи війни задають імпульс та стимулюють український народ до самооновлення.

Волонтерські ініціативи, психологічна підтримка усіх учасників освітнього процесу в університеті і поза його межами, соціокультурний і гуманітарний супровід процесів реінтеграції громад на звільнених територіях Харківщини, культурно-освітні заходи в метрошколі Харкова — не вичерпний перелік добрих справ, які відбулися завдяки підтримці ректора Юрія Бойчука.

Юрій Дмитрович не приховує своїх занепокоєнь, що через бажання сучасних педагогів секуляризувати сенс сквородинівських текстів і настанов випадає із уваги той факт, що за Скворородою завдання людини — стати тим, ким задумав її Бог. У розумінні Григорія Сквороди всі люди — діти Господні, які повинні навчитися користуватися розумом, пізнати свою сродність, обрати в житті той шлях, який приведе до розуміння Істини, Щастя, Краси. У модусі цінностей сквородинівських традицій контрфактичність ідеально-належного буття Духовного сина набуває морально-практичного сенсу самоздійснення ідеї доброчинності у суспільному житті задля тихої радості серця.

В освітньо-науковому і культурному просторі сучасної України Юрій Бойчук — непересічна особистість. Відданий ідеї служіння Батьківщині та рідному університету, Юрій Бойчук ресурсом своєї життєтворчості, поміркованістю і активною громадянською позицією, щиросердною сродною працею і відданістю мудрим приписам мислителя сприяв тому, що Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сквороди попри руйнації і перманентні загрози став осередком віри й відновлення, родинності і затишку для усієї спільноти сквородинівців, багатьох мешканців Харкова у воєнний час. Свої задуми ректор послідовно й цілеспрямовано втілює у власній життєтворчості, а професійна діяльність визначається цінностями сквородинівських традицій.

Маємо впевненість у тому, що шлях, який торує ректор Харківського національного педагогічного університету імені

Г. С. Сквороди Юрій Бойчук у науці та освіті, сповнений цінностями і сучасним прочитанням сквородинівських традицій сродної праці, свідомого патріотизму і любові до всього живого, ученні про вдячність і самопізнання, довго даруватиме мудрість і світло розуму кожному, хто долучається до сквородинівської спільноти.

В урочистий день ювілею вельмишановного доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена (академіка) Національної академії педагогічних наук України, ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сквороди, відданого патріота Юрія Бойчука сквородинівська родина, уся академічна спільнота віншує зі святом, зичить невичерпної енергії і гармонії на шляху до Істини. Щедрого року Вам, пане ректоре!

Література

1. Бадью А. Етика. Нарис про розуміння зла ; пер. з фр. В. Артюха та А. Репи; 2-ге вид., змін. Київ : Комубук, 2019. 216 с.
2. Бакай С. Григорій Скворода — «Першорозум» педагогічного університету // Новий Колегіум. 2024. № 4. С. 6–9.
3. Бойчук Ю. Сквородинівський університет, уже не перший ювілей // Новий Колегіум. 2024. № 4. С. 3–5.
4. Бойчук Ю. Тенденції і перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти // Новий Колегіум. 2021. № 4. С. 3–14.
5. Бойчук Ю., Радіонова Н. Світ Софії: кафедра філософії як опора інтелектуальної архітектури ХНПУ імені Г. С. Сквороди // Новий Колегіум. 2024. № 4. С. 14–19.
6. Григорій Скворода : філософія життя і творчості «українського Сократа» : біобібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сквороди, Наук. б-ка ; [уклад. Т. І. Неудачина ; бібліогр. ред. О. І. Романовська ; відп. ред. О. Г. Коробкіна]. Вид. 2-ге, випр. та доп. Харків : ХНПУ, 2022, 454 с.

7. *Григорій Сковорода і ми українці: диво першого кроку і сила ініціативи* : кол. моногр. ; за заг. ред. Ю. Бойчука, М. Култаєвої. Харків : КП «Міська друкарня», 2023.

8. *Гуссерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії*: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології ; пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. Харків : Фоліо, 2020. 348 с.

9. *Золотухіна С., Левченко Н., Радіонова Н. Філософія як життя та пошук мудрості: прологомени до скворородинознавства ХНПУ імені Г. С. Сковороди* // Новий Колегіум. 2024. № 4. С. 64–71.

10. *Клочовський Я. Філософія діалогу* ; пер з пол. К. Рассудіної. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 224 с.

11. *Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів* ; за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків — Едмонтон — Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

12. *Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди* ; за заг. ред. академіка АПН України І. Ф. Прокопенка. Харків : ОВС, 2001. 176 с.

13. *Boichuk Y. Health Pedagogy in the Context of Responding to Globalization Challenges* // *Kultura i wychowanie w globalnym i lokalnym świecie. LIBRON / Edited book* Part of ISBN: 978-83-67209-72-Contributors: Agnieszka Michalkiewicz-Gorol; Zbigniew Nowak dr. 2023. С. 153–169.

03.02.2025

Відомості про авторів:

Борисов Володимир Андрійович — кандидат філологічних наук, доцент, проректор з навчально-наукової роботи; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна; e-mail: prorector_borysov@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7468>; Google Scholar.

Борисенко Наталія Олексіївна — кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з навчально-виховної роботи; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: prorector_borysenko@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0532-3867>; Google Scholar.

Бережна Світлана Вікторівна — доктор філософських наук, професор, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: prorector_berezhna@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7629-2175>; Google Scholar.

Чернік Тетяна Валентинівна — проректор з адміністративно-господарської роботи, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: prorector_chernik@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4060-4561>.